

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: НАУКОВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF HIGHER LEGAL EDUCATION: SCIENTIFIC AND TERMINOLOGICAL ANALYSIS

Шевчук О.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню змісту та особливостей проблемних питань формування професійної комунікативної компетентності студентів закладів вищої юридичної освіти. Розкрито зміст термінів «юридична професія», «юрист», «юридична діяльність», «компетенція», «комунікативна компетентність». Запропоновано визначення «комунікативна компетентність студентів закладів вищої юридичної освіти». Наведено наукові підходи щодо формування професійної комунікативної компетентності студентів закладів вищої юридичної освіти. Констатовано, що пріоритетним завданням юридичної освіти України є забезпечення високого рівня надання правової допомоги шляхом професійної підготовки кваліфікованих фахівців. Акцентовано увагу, що юридична діяльність багатофункціональна, у своїй роботі юристи використовують навички основ адміністрування, організації праці та управління, ведення правової документації з використанням сучасних інформаційних технологій, а також етики ділового спілкування. Указано, що професійне спілкування юриста реалізується формами як процесуальній, так і непроцесуальній. Встановлено, що комунікативна компетентність студентів закладів вищої юридичної освіти має охоплювати такі аспекти: (1) компетентність у здійсненні перцептивної, комунікативної й інтерактивної функцій спілкування; (2) компетентність у реалізації взаємодії з клієнтами, колегами, оточуючими людьми; (3) компетентність у розв'язанні і продуктивних, і репродуктивних завдань спілкування; (4) компетентність у реалізації як поведінкового (операційно-інструментального), так і особистісного (глибинного) рівня спілкування. Зроблено висновок, що комунікативна компетентність є невід'ємною складовою повсякденної юридичної діяльності, вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які є вкрай важливими для розвитку особистості студентів закладів вищої юридичної освіти і здобуваються в процесі спеціально організованого навчання у закладах вищої юридичної освіти.

Ключові слова: студенти-юристи, вища юридична освіта, комунікативна компетентність, юридична діяльність, юридична професія, теоретико-правові основи, адміністративно-правове регулювання.

The article is devoted to the study of the content and features of the problematic issues of the formation of professional communicative competence of students of institutions of higher legal education. The content of the terms "legal profession", "lawyer", "legal activity", "competence", "communicative competence" is disclosed. A definition of «communicative competence of students of institutions of higher legal education» is proposed. Scientific approaches to the formation of professional communicative competence of students of institutions of higher legal education are given. It is stated that the priority task of legal education in Ukraine is to ensure a high level of legal assistance through professional training of qualified specialists. It is emphasized that legal activity is multifunctional, in their work lawyers use the skills of the basics of administration, labor organization and management, legal documentation using modern information technologies, as well as ethics of business communication. It is indicated that the professional communication of a lawyer is implemented in the forms of both procedural and non-procedural. It is established that the communicative competence of students of higher legal education should cover the following aspects: (1) competence in the implementation of perceptual, communicative and interactive functions of communication; (2) competence in the implementation of interaction with customers, colleagues, surrounding people; (3) competence in solving both productive and reproductive communication problems; (4) competence in the implementation of both the behavioral (operationally instrumental) and personal (deep) level of communication. It is concluded that communicative competence is an integral part of everyday legal activity, requires a certain formation of knowledge, skills and abilities that are extremely important for the development of the personality of students of higher legal education and are acquired in the process of specially organized training in institutions of higher legal education.

Key words: law students, higher legal education, communicative competence, legal activity, legal profession, theoretical and legal foundations, administrative and legal regulation.

Постановка проблеми. Сучасні умови потребують від фахівця юридичної сфери не лише високого рівня професіоналізму, але й наявності постійної його готовності збагачувати й оновлювати свої знання, уміння. Одним із основних напрямків модернізації системи підготовки студентів закладів вищої юридичної освіти є утвердження високого статусу юриста на основі постійного особистісно-професійного розвитку та формування професійної культури. Із приєднанням України до Болонської конвенції пріоритетами сучасної юридичної освіти стала якісна підготовка фахівців з права, сформовані компетенції яких відповідали запитам держави та громадянського суспільства в цілому. У Болонській декларації проголошено кваліфікативний підхід до проблем освіти, тому термін «компетенція» використовується для позначення інтегрованих характеристик якості підготовки випускників юридичних закладів, для опису результату освітнього процесу.

Вища освіта відіграє життєво важливу роль у формуванні та розвитку суспільних відносин. Юридична освіта – це не просто академічний простір для правових дискусій, це інструментарій розвитку прав людини, людської солідарності та соціального діалогу, зрештою, це основа для верховенства права та законності. Основне завдання сучасного

університету, який готує майбутніх юристів, являє собою поєднання гуманітарних та технічних знань і компетентностей, а також формування навичок у роботі з сучасними технічними засобами [1]. Згідно з проектом «Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії» метою даної Концепції є сприяння становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини, а також стандартів доступу до правничої професії [2]. Тому, пріоритетним завданням юридичної освіти України є забезпечення високого рівня надання правової допомоги шляхом професійної підготовки кваліфікованих фахівців. Вивчення наукової юридичної літератури засвідчує, що проблема розвитку професійної комунікативної компетентності студентів закладів вищої юридичної освіти досліджена недостатньо.

Наукові підходи щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців досліджувались з точки зору як юридичного, так і педагогічного чи психо-

логічного пошуку. Так, Калита О. П. (вивчав формування комунікативної компетентності майбутніх юристів засобами проектних технологій) [3], Петренко Н. В. (формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки) [4], Василенко М. Є. (науково-теоретичний аналіз готовності студентів-юристів до професійної діяльності) [5], Бовдир О. С. (формування комунікативної культури студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін) [6], Барковський В. П. (формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції) [7], Занік Ю. М. (філософсько-правовий аспект інтелектуальної культури юриста) [8], Аронов Я. (професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці) [9] та ін. Проте формування та розвиток комунікативних якостей студентів-юристів у процесі підготовки в закладах вищої юридичної освіти допоки не стало об'єктом спеціального наукового пошуку.

Мета статті – вивчення змісту та особливостей проблем формування професійної комунікативної компетентності студентів закладів вищої юридичної освіти з юридичної точки зору.

Виклад основного матеріалу. У Концепції розвитку юридичної освіти визначено, що метою юридичної освіти – це формування компетентності, необхідної для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів [10].

Сформовані комунікативні уміння та навички дозволяють юристу ефективно працювати в таких формах фахової діяльності, як складання законопроектів, прийом громадян, робота в судах, здійснення ділового листування, практична юридична робота, складання процесуальних юридичних документів тощо. Розвиненість професійно-комунікативних здібностей юриста сприяє знаходженню відповідно до ситуації фахової взаємодії тону та інтонації, слів, засобів ґрунтовної аргументації та компетентного вираження думки. Усе це свідчить про доцільність внесення комунікативної складової до змісту фахової підготовки майбутніх юристів [11]. На думку Г. Х. Яворської, ознаками професії юриста є [12]: (1) служіння громадянському суспільству та правовій державі, тобто його діяльність має, найперше, суспільну спрямованість; (2) служіння закону: у своїй діяльності юрист постійно обмежений рамками закону, вже під час планування своєї праці він співставляє свої дії з нормами чинного законодавства; (3) справа із соціальними аномаліями, відхиленнями від норм, «хворобами» у суспільстві; (4) творчість в діяльності, якої вимагає постійний пошук істини. В літературі зазначається, що професію юриста належить до системи «людина – людина», а поняття професійної компетентності пов'язане з успішністю, ефективністю та продуктивністю діяльності, яку юрист виконує.

Слід погодитись з думкою автора, що студент – майбутній юрист з високим рівнем професійної компетентності демонструє упевненість у собі, вміє поєднувати вимогливість із демократичністю, може налагоджувати емоційний контакт, формувати відносини взаємної симпатії та довіри, виявляти доброзичливість й тактовність у стосунках з іншими особами, для яких це особливо важливо під час формування в них мотивів до діяльності [13]. Отже, вища юридична освіта за всіма ознаками належить до вищої професійної, яка завершується отриманням певної професійної кваліфікації відповідно до напрямку підготовки й освітньо-кваліфікаційного рівня.

Щодо змісту термінів «юридична професія», «юрист», «юридична діяльність». Так під «юридичною професією» розуміють рід занять (форму діяльності) людини в правовій сфері суспільного життя, що є джерелом її існування і засобом особистісної самореалізації. Юрист – це фахівець у сфері права, який володіє теоретичними знаннями, навичками та уміннями їх практично застосувати під час виконання ним його професійних прав і обов'язків. Юридична діяльність – «це вид соціальної діяльності юристів у сфері права на професійній основі з використанням юридичних засобів та способів у межах установлених законодавством форм» [14, с.49-50]. Вивчення процесу формування компетентностей у процесі навчання займаються й такі міжнародні організації, як Організація Європейського Співробітництва та розвитку, ЮНІСЕФ, Рада Європи, ЮНЕСКО тощо. Так, на у документах Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI), поняття «компетентність» слід визначати як можливість кваліфіковано та ефективно проводити діяльність, виконувати певні завдання тощо. Також зазначається, що до складу компетентності входять теоретичні знання, практичні навички й досвід, поєднання яких дозволяє фахівцеві шляхом виконання певних функцій досягати і дотримуватися визначених стандартів у професійній діяльності [15]. Отже, виходячи з вищевказаного, можна підсумувати, що компетентність є більш широким поняттям, до складу якого входить сукупність певних компетенцій. Компетентність – це «реалізаційна спроможність людини, тобто проінформованість, обізнаність, майстерність» тощо. Компетенція ж – «це коло службових повноважень» [16, с. 3; 17, с. 41; 18, с. 4]. Комунікативна компетентність є однією із складових професійної культури майбутніх фахівців у галузі права.

Як зазначає Височан З. Ю комунікативна компетентність є важливою складовою професійної культури майбутніх юристів. Індивідуально-особистісні якості, соціально-культурний та історичний досвід сприяють формуванню вмій і навичок професійного спілкування майбутнього фахівця права. Професійна комунікативна компетентність особистості є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умій і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності. Специфіка професійної комунікативної взаємодії майбутніх юристів зумовлена сформованою готовністю до використання набутих у ході навчання професійних знань [19]. А. Мудрик та О. Кихтюк, професійно-компетентну особистість юриста розуміють як інтегральну сукупність певних психологічних властивостей та рис, які є необхідними для ефективного виконання професійної діяльності. Сукупність цих рис і властивостей утворюють професійні знання, уміння, навички й професійно важливі якості особистості. Саме вони визначають результативність професійної діяльності та дають змогу особистості реалізувати себе як професіонала [20, с. 93]. Професійна компетентність юристів – це якісна інтегральна характеристика особистості фахівців, що визначає їх підготовленість та спроможність до виконання професійних функцій у юридичній сфері, прийняття оптимальних рішень із використанням професійних знань, умій, навичок і досвіду для отримання необхідного результату [11]. Оскільки об'єктом професійної діяльності юриста виступає людина, на перший план виступає культура спілкування. Таким чином, юрист повинен володіти загальними та специфічними комунікативними уміннями, які є запорукою успішної комунікації із співрозмовником.

Наше бачення формування професійної комунікативної компетентності юристів повністю співпадає з поглядами Погрібною В.Л. і передбачає: (а) впевнені професійні знання і вільне володіння юристом понятійно-категоріальним апаратом та системою термінів у своїй спеціалізації;

(б) досконале професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до ситуації, обставин і характеристик співрозмовника; (в) знання правил етикету, основ етики та деонтології і здатність ними користуватися у професійному спілкуванні; (г) вміння знаходити, відділяти головне, сприймати, аналізувати й використовувати інформацію профільного спрямування; (д) здатність до миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, що знаходиться в контексті попередніх повідомлень (інтерактивне спілкування); (е) уміння реально оцінювати ситуацію та швидко й професійно приймати рішення й планувати комунікативні дії [21].

Юридична діяльність багатофункціональна: у своїй роботі юристи використовують навички основ адміністрування, організації праці та управління, ведення правової документації з використанням сучасних інформаційних технологій, а також етики ділового спілкування. Однак вимоги часу висувають нові вимоги до сучасного, прогресивного правника, та задачею вищої школи є підготовка конкурентоздатних фахівців юридичної галузі, які спроможні творчо мислити та приймати правильні рішення в тій чи іншій правовій ситуації, тобто мати сформовану професійну компетентність [11, с. 108].

Л. Нестеренко, вважає що компетентний державний службовець, працівник МВС, фахівець юридичної сфери характеризується такими компетенціями:

1. Психологічні компетенції: перцептивні, когнітивні, мнемічні, емоційні, вольові.

2. Особистісні компетенції: інтелектуальні здібності (розум, логіка, концептуальність, оригінальність, розсудливість); риси характеру особистості (ініціативність, гнучкість, творчість, чесність, цілісність, вимогливість, впевненість, самостійність, енергійність, самоорганізованість); темперамент; рефлексія (схильність до самоаналізу особистісних і поведінкових особливостей); особистісна тектнологія (здатність до саморегуляції, уміння підтримувати позитивний емоційний тонус, стресостійкість, гнучкість під час виконання складних професійних завдань); творчість (готовність до швидкого оволодіння новими формами роботи, готовність до створення нових більш ефективних способів виконання звичних видів управлінської діяльності, готовність до впровадження інновацій у структуру управлінської діяльності) [22, с. 184].

3. Соціальні компетенції: знання основ конфліктології, соціальної психології; готовність до співпраці, взаємодії з оточенням; відповідальність; емоційний інтелект (самоsvідомість, контроль імпульсивності, наполегливість, впевненість, самомотивація та емпатія).

4. Професійно-управлінські компетенції: знання нормативно-правової бази, що регулює та регламентує діяльність; знання технологічної й організаційно-управлінської специфіки діяльності; організація виконання державних рішень; володіння основними методами контролю [22, с. 184].

Особливості професійно-комунікативної діяльності юристів полягають у тому, що вони постійно беруть

участь у різних видах ділового (фахового) спілкування. Їм постійно доводиться вступати в контакти з різними посадовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ. Тому, говорячи про професійне спілкування юриста, необхідно враховувати не тільки його процесуальні (допит, очна ставка і т. ін.), але і непроцесуальні форми, в основі яких лежать прийняті в суспільстві, в тому чи іншому соціальному середовищі правила мовної поведінки, стійкі етикетні формули звернення, що відображають зовнішні прояви ставлення будь-якої людини до оточуючих, до різних соціальних цінностей. У контексті подібних випадків спілкування слід говорити про непроцесуальне професійно-правове спілкування юриста [23, с. 104].

Отже, узагальнюючи окреслені вище міркування стосовно компетентності, можемо зробити висновок, що комунікативна компетентність студентів закладів вищої юридичної освіти має охоплювати такі аспекти: (1) компетентність у здійсненні перцептивної, комунікативної й інтерактивної функцій спілкування; (2) компетентність у реалізації взаємодії з клієнтами, колегами, оточуючими людьми; (3) компетентність у розв'язанні і продуктивних, і репродуктивних завдань спілкування; (4) компетентність у реалізації як поведінкового (операційно-інструментального), так і особистісного (глибинного) рівня спілкування. Слід також погодитись з думкою автора що поняття «формування професійної компетентності студентів закладів вищої юридичної освіти майбутніх юристів» слід розглядати з боку специфічних способів її цілеспрямованого розвитку, як цілеспрямований процес оволодіння системою професійних знань, навичок, умінь, дій та якостей, що забезпечують здатність майбутнього фахівця актуалізувати їх у процесі здійснення юридичної діяльності, а також як становлення специфічного психологічного новоутворення, релевантного професійній діяльності [11].

Висновок. З огляду на вище проаналізовані наукові дані, ми пропонуємо розуміти комунікативну компетентність студентів закладів вищої юридичної освіти як готовність і здатність зазначеного фахівця до успішної вербальної та невербальної взаємодії з суб'єктами його професійного і побутового кола спілкування, вміння керувати (розширювати або звужувати) коло спілкування, регулювати його глибину; здатність розуміти і бути зрозумілим співрозмовником. Все перераховане передбачає володіння студентом-юристом певною сукупністю необхідних комунікативних знань, умінь і навичок. Отже, одним із основних показників якісної сучасної освіти можна з впевненістю назвати достатньо високий рівень підготовки студентів закладів вищої юридичної освіти до професійного спілкування. Комунікативна компетентність є невід'ємною складовою повсякденної юридичної діяльності, вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які є вкрай важливими для розвитку особистості студентів закладів вищої юридичної освіти і здобуваються в процесі спеціально організованого навчання у закладах вищої юридичної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Н.А. Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження: дисерт. ... докт. філософії за спец. : 081 «Право» / Сумський національний аграрний університет. Суми, 2021. 276 с.
2. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії: проект. URL: https://www.dropbox.com/sh/13iycjb234akxl0/AABHVWkDxcOdDkT_GseHrzPfa?dl=0 (дата звернення: 28.12.2022).
3. Калита О. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів засобами проектних технологій : автореф. ... канд. пед. наук. К., 2011. 20 с.
4. Петренко Н. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Хмельницьк. нац. ун-т. Хмельницький, 2011. 20 с.
5. Василенко М. Є. Готовність студентів-юристів до професійної діяльності: науково-теоретичний аналіз. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України. Серія: Психолого-педагогічні та філологічні науки*. Хмельницький : Вид-во Нац. академії Держ. прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2012. С. 26–28.
6. Бовдир О. С. Формування комунікативної культури студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. канд. пед. наук. Херсон, 2012. 21 с.

7. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Хмельницький, 2003. 20 с.
8. Занік Ю.М. Інтелектуальна культура юриста : філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. 178 с.
9. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці: дисерт. ... наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». К., 2020. 223 с.
10. Концепція розвитку юридичної освіти. Проект URL. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 28.12.2022)
11. Зошій І. В. Психолого-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх юристів : дисерт. ... канд. псих. наук за спец. : 19.00.07 / Нац. університет «Острозька академія», Острог, 2018. 289 с.
12. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників : навч. посіб. 2004. К. : Знання. 335 с.
13. Красюк Л. В. Моделювання педагогічних ситуацій. 2007. К. : Міленіум. 118 с.
14. Курс лекцій з юридичної деонтології: навч. посіб. / за заг. ред. І. А. Логвиненка, І. Л. Невзорова; МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 184 с.
15. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.Е.С.», 2004. 112 с.
16. Англо-український словник: близько 65 тис. слів / Уклад.: Подвезько М.Л., Балла М.І. Едмонтон: Канадський інститут українських студій; Альбертський університет, 1988. С. 3–8.
17. Корняка О. М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 8. С. 33–45.
18. Луговий В.І. Дослідницько-інноваційна діяльність науково-педагогічних працівників як умова їх професійного становлення (теоретичний і практичний аспекти). *Нові технології навчання* : наук. зб. кол. авт. К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти; МОН України, 2009. Спец. вип. 59. С. 3–8.
19. Височан З. Ю. Формування комунікативної компетентності як ознаки професійної культури майбутніх фахівців права. *Наука і освіта*. 2015. № 6. С. 21–27.
20. Мудрик, А. Кихтюк, О. До питання професійної компетентності юриста. *Психологічні перспективи*. 2020. С. 83–100. 10.29038/227-1376-2020-35-83-100.
21. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму : монографія. К. : Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. 336 с.
22. Нестеренко, Л. Психологічні основи розвитку комунікативної компетентності державних службовців. *Вісник НАДУ*, 2004. № 3. С. 182–188.
23. Ситянін В. В. Практичні аспекти формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи. *Вісник післядипломної освіти*. К.: Університет менеджменту освіти АПН України, 2009. Вип. 13. С. 100–107.